

Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği'nin (BSS-Ö) Türk Diline Uyarlanma Çalışması

The Adaptation Study of Personal and Social Responsibility Questionnaire into Turkish Language

Araştırma Makalesi

Bijen FİLİZ, Gıyasettin DEMİRHAN
Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Ankara

ÖZ

Bu çalışmada, Li ve diğ. (2008) tarafından geliştirilen Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği'ni Türkçeye uyarlayarak beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin ders uygulamalarında bireysel ve sosyal sorumluluk (BSSÖ) modelini kullanırken değerlendirme yapabilmeleri için bir ölçme aracı elde etmek amaçlanmıştır. Ölçek, açıklayıcı faktör analizi (AFA) için 250 öğrenciye, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için 210 öğrenciye uygulanmıştır. Analizler sonucunda, uyarlanan ölçek maddelerinin faktör boyutundaki dağılımlarında özgün hali ile karşılaştırıldığında farklılık olduğu tespit edilmiştir. AFA'dan elde edilen bulgular, uyarlanan ölçeğin bir faktörden oluştuğunu ve faktör yapısının kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir. Uyarlanan ölçeğin bir faktörlü yapısına "sorumluluk davranışları" ismi verilmiştir. Güvenirlik çalışması kapsamında iç tutarlık katsayısı .925 olarak hesaplanmıştır. Test-tekrar test güvenirlik çalışması için hesaplanan Pearson Momentler Çarpımı Ko-

ABSTRACT

The aim of this study is to adapt the Questionnaire of Personal and Social Responsibility, developed by Li et al (2008), into Turkish and thus gaining a measure tool for teachers of physical education and sport when they use the model of personal and social responsibility (TPSR) during their courses. Scale was administered to 250 students for exploratory factor analysis (EFA), and 210 students for confirmatory factor analysis (CFA). The result of analysis showed that there were differences between the factor loadings of original scale of items and this adapted one. The findings of EFA indicated that scale included only one factor and the structure of factor is acceptable. This one factor was named after as "behaviors of responsibility". Internal consistency coefficient was calculated as .925 concerning reliability. In addition, Pearson Product-Moment Correlation Coefficient, calculated for reliability of test-re-test, was determined as significant. The findings of CFA showed that the structure developed in EFA was acceptab-

relasyon katsayısının anlamlı olduğu belirlenmiştir. DFA'dan elde edilen bulgular, AFA'da oluşan yapının kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir. Uyarlanan ölçek 14 maddeden oluşmaktadır ve 6'lı Likert tipindedir. Ölçek Türk kültüründe kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir araçtır.

Anahtar Kelimeler

Bireysel sorumluluk, sosyal sorumluluk, bireysel ve sosyal sorumluluk modeli, beden eğitimi ve spor.

GİRİŞ

Devlet okullarında, olumsuz sosyal koşullar nedeniyle yoksulluk, şiddet, uyuşturucu kullanımı, depresyon, suç ve alkol kullanımı gibi sayısız zorluklarla yüzleşen ve yaşamları risk altında olan kayıtlı birçok genç mevcuttur. Gençlerin her gün bu "sosyal zehirli çevre" ye (Garbarino, 1997) maruz kalmaları nedeniyle; okulu terk etmeye daha çok meyilli olma, riskli davranışları geliştirme ve suç faaliyetlerine girişme olasılıkları daha da yükselmektedir. Bu sebeplerle, gençleri olumlu gençlik gelişimine yönlendirmeye duyulan ihtiyaç oldukça artmıştır (Sandford ve diğ., 2006). Bu konuda yapılan çalışmalarda birçok gençlik gelişimi programının, riskli davranışların azaltılması ve olumlu sonuçların desteklenmesinde etkili olduğu kanıtlanmıştır (Catalano ve diğ., 2004).

Sayıları giderek hızla artan bu programlar, fiziksel aktivite ve spora dayanmaktadır (Collingwood, 1996; Danish ve diğ., 2005; Petitpas ve diğ., 2005; Sandford ve diğ., 2006). Gençlik gelişimi programlarına; okul içi- sonrası ve yaz kampı için macera eğitimi programları, spor branşları için antrenörlük kulübü programları, okul içi alternatif beden eğitimi programları, liderlik eğitimi, karşıt yaş eğitimi, bireysel ve sosyal sorumluluk öğretimi modeli, yetişkin aile programı ve öğretmenlik programları örnek olarak verilebilir (Hellison ve diğ., 2000).

Bu programlardan birisi olan Hellison'un (2011) Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Öğretimi (BSSÖ) modeli, çocukları ve gençleri olumlu gençlik gelişimine yönlendirmek için fiziksel aktiviteyi kullanan köklü bir yaklaşımdır (Hel-

le. Adapted scale consists of 14 items and in six Likert type. Scale is a reliable and valid tool that may be used in Turkish culture.

Key Words

Personal responsibility, social responsibility, personal and social responsibility model, physical education and sport.

lison ve diğ., 2000). BSSÖ'nün amacı, fiziksel aktivite aracılığıyla çocuklara bireysel ve sosyal sorumluluk gibi karakter özellikleri aşılama ve temel değerlerin kazandırılmasında bütünsel olarak kendilerini geliştirmelerini sağlamaktır (Hellison, 2014). Hellison'un (2011) BSSÖ modeli, başlangıçta risk grubundaki gençler için tasarlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde geniş bir yelpazede kullanılmaktadır, sorumluluk modeli olarak da bilinir (Hellison ve Walsh, 2002). Özellikle yeterli derecede toplumsal hizmet alamayan risk grubundaki çocuklar için beden eğitimi derslerinde, okul sonrası programlarda ve yaz kamplarında kullanılan bir öğretim programıdır, ayrıca danışmanlık, antrenörlük programları ve genişletilmiş günlük programlar gibi çeşitli alanlarda da kullanılmaktadır (Hellison, 2011; Hellison ve Martinek, 2006; Hellison ve Walsh, 2002; Lee ve Martinek, 2009; Martinek ve diğ., 2001; Walsh, 2007; Wright ve Burton, 2008).

BSSÖ modeli, çocuklarda olumlu sosyal davranışları destekleyen, değer ve inanç sistemini oluşturmada önleyici tedbir olarak kullanılan sorumluluk tabanlı bir modeldir. Bu nedenle model, çevresel koşulların olumsuz sonuçları açısından, risk altındaki bireylerin yaşam becerilerine yönelik koruyucu faktörlerini ve dayanıklılıklarını artırma yeteneğine sahiptir (Lawson ve Anderson-Butcher, 2000; Martinek ve Hellison, 1997). Modelde, çocukların sorumlu davranışlar sergilemeleri için uygun ortamlar oluşturularak, hayatlarını kontrol altına almalarını öğretmek amacıyla yetkilendirilmeleri amaçlanmaktadır. Modelde uygulanan programın sorumluluğu

yavaş yavaş uygulayıcıdan katılımcılara doğru yön değiştirmektedir (Hellison, 2011; Hellison ve Martinek, 2006; Hellison ve Walsh, 2002).

Toplumda sosyal sorumlu olmak için bireylerin öncelikle bireysel sorumluluk duygularını geliştirmeleri ve kendilerini bu konuda geliştirmede istekli olmaları bireysellik için önemlidir. Hellison (2011) çalışmasında, bireysel sorumluluğu geliştirmek için çaba gösterme, katılım, kendini yönlendirme, kendileri ve eylemleri için genel bir saygı gösterme aracılığıyla BSSÖ'yu kullanmıştır. Derste ilk olarak bireysel sorumluluğa yoğunlaşmaktadır. Beden eğitimi ve spor konusunda bir öğrencinin bireysel sorumluluğu için eylemleri; tam katılım, sürekli çaba gösterme ve kendini yönlendirmeyi içermektedir.

Hellison'a (2014) göre, sorumluluk katalizörü olarak fiziksel aktivite kullanımı ile birlikte etkili bir sorumluluk modeli programı aşağıdaki unsurları içerir:

- Başkalarının hak ve duygularına saygı gösterme (örneğin, kendini kontrol, dahil olma hakkı, çatışmaların barışçıl çözümü hakkı).
- Çaba gösterme/ katılım (örneğin, öz motivasyon, yeni görevleri keşfetme, sebat etme).
- Kendini yönlendirme (örneğin, görevde bağımsızlık, akran baskısına direnme)
- Başkalarına yardım etme/ liderlik (örneğin, önemseme, empati kurma, duyarlılık gösterme)
- Aktarım (örneğin, program dışına değerleri aktarma)
- (Hellison, 2014).

İlk iki seviyedeki başkalarının hak ve duygularına saygı gösterme ve çaba gösterme/ katılım, sorumluluğun ilk dönemleri olarak tarif edilmektedir. Bu iki seviye, programı başlatmak için birincil nedenler olarak ilk önce ele alınmalıdır (Hellison, 2014). Üçüncü ve dördüncü seviyeleri olan kendini yönlendirme ve başkalarına yardım etme/ liderlik, sorumluluğun yüksek seviyeleridir. Bu seviyelerde öğrencilerden daha olumlu bir öğrenme ortamı yaratarak daha bağımsız ve işbirliği içinde çalışması beklenmektedir. Beşin-

ci seviye, ilk dört seviyenin "spor salonu dışında" tartışılmasını ve uygulanmasını içerir. Beş seviye "öğrencinin yetkilendirilmesi için belirli hedefleri sağlamayı" amaçlar (Hellison, 2014). BSSÖ literatürüne göre, BSSÖ'nün beden eğitimi ve spor alanında sosyal sorumluluk davranışlarında iyileşme görülmesi açısından en acil ve tipik bir model olduğu görülmektedir (Hellison ve Walsh, 2002).

Watson ve diğ. (2003), bireysel ve sosyal sorumlulukla ilgili gençlerin algılarını değerlendirmek amacıyla gençlerin kendilerini değerlendirdikleri bir anket geliştirmişlerdir. Bu anket, 4'lü Likert tipli ve 15 maddeden oluşmaktadır. Ulusal Gençlik Spor Programı yaz kampında, yeterli toplumsal hizmet alamayan 135 katılımcı ile yapılan açılımlayıcı faktör analizi sonucu, Watson ve diğ.nin (2003) ölçümü ile Hellison'un (2011) modelindeki kavramlar arasında bir tutarsızlık göstermiştir. Örneğin, kendini yönlendirme ve başkalarının hak ve duygularına saygı gösterme yapıları tek faktörlü olarak ortaya çıkmıştır. Fakat kendini yönlendirme bireysel sorumluluk, başkalarının hak ve duygularına saygı gösterme sosyal sorumluluk gerektirir. Bireysel ve sosyal sorumluluk yapılarının ayrı faktörlerde teşkil edilmesi BSSÖ'nün kavramsal çerçevesi için daha mantıklı ve uyumlu görünmektedir (Hellison ve Martinek, 2006). Bu sebeple, Li ve diğ. (2008), Watson ve diğ.nin (2003) geliştirdiği Bağlamsal Öz-Sorumluluk Anketi'nin 8 maddesine 6 yeni madde daha ekleyerek anketi modifiye etmişler ve modelin yapısına uygun olarak 6'lı Likert tipli, 14 maddeli, bireysel ve sosyal sorumluluk davranışlarını BSSÖ modeline uygun yapıda, dört seviyede ve iki faktörlü olarak ayıran Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği'ni geliştirmişlerdir.

BSSÖ modeli ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; DeBusk ve Hellison (1989) tarafından uygulanan bir müdahale örnek olay çalışmasında, dördüncü sınıfta okuyan risk grubundaki 10 çocuk üzerinde Hellison (2014) modelinin etkisi araştırılmıştır. Altı hafta sonra, öğretmen ve iki öğretim görevlisi çaba gösterme/ katılım seviyesinde hafif iyileşmeler olmasının yanı sıra,

10 erkek öğrencinin 5'inde olumlu sınıf davranış değişiklikleri kaydetmişlerdir.

Başka bir örnek olay çalışmasında Williamson ve Georgiadis (1992), dezavantajlı Afrikalı-Amerikalı olan beşinci sınıfta okuyan 3 öğrenci ve dokuzuncu sınıfta okuyan 9 öğrenci ile sekiz hafta boyunca Hellison'un (2014) sorumluluk modelini incelemişlerdir. Görüşmeler ve gayri konuşmalar aracılığıyla öğrenciler, saygı duygularını ifade etmişler ve takım çalışmasının önemine değinmişlerdir.

Cutforth (1997) da Hellison'un (2014) modelini kullanılmış ve yaptığı örnek olay çalışmasında olumlu sonuçlar elde etmiştir. Cutforth (1997) okul sonrası programda dördüncü ve beşinci sınıfta okuyan Meksikalı-Amerikalı erkek ve kız öğrencilerin sorumluluklarını geliştirmek için çalışma yapmıştır. İki yıl sonra programın olumlu sonuçları olarak, öğrenci ve öğretmen öz-yansıtma günlüklerinde kişilerarası ilişkiler ve aidiyet duygularının oluştuğu ve cesaretlendirildikleri vurgulanmıştır.

Martinek ve diğ. (2001), 6 aylık bir süre içinde, 16 ilköğretim öğrencisi için bir spor kulübü ve danışmanlık programının etkisini araştırmıştır. Araştırmacılar, çocuklar üzerinde beş seviye çerçevesinde (saygı, çaba gösterme, kendini yönlendirme, başkalarına yardım etme ve aktarım), Hellison'un (2014) BSSÖ modelini kullanmışlardır. Öğretim yılı boyunca 5 gün birer saat yapılan oturumlarda görüşme ve günlük defterlerinden elde edilen bulguların sonucunda, katılımcıların %88'inin çaba gösterip yeni bir şeyler denemeye istekli oldukları, %37'sinin hedef belirlemek için çalıştığı ve %63'ünün kendisini biraz yönlendirdiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada katılımcıların 6 aylık bir süre içinde BSSÖ değerlerini göstermelerine rağmen, sonuçlar özellikle kendini yönlendirme ve başkalarına yardım etme davranışlarında çok umut verici olmamıştır.

Lee ve Martinek (2009), Hellison'un (2014) modeline dayanan tam bir dönem boyunca dört ve beşinci sınıfta okuyan 5 Afrikalı-Amerikalı öğrenci ile çalışma yapmıştır. Öğrenci görüşmeleri sırasında yapılan yorumlarda, öğrencilerin birbirlerine karşı yardımlaşma ve saygı gösterme

davranışlarının artarak gelişmekte olduğu vurgulanmıştır.

Escarti ve diğ. (2010), tek bir ilköğretim beden eğitimi sınıfında BSSÖ modelini uygulamış, BSSÖ'nün sonucu olarak öğretmenlerin davranış değişikliği algılarını incelemişlerdir. BSSÖ modeli, bir akademik yıl boyunca haftada iki gün, 60 dakikalık beden eğitimi derslerinde 21 kız ve erkek öğrenci ile uygulanmıştır. Öğretmenlerin müdahale sonrası yorumlarında, öğrencilerde sınıf arkadaşlarına karşı barışçıl uyuşmazlık çözüm becerileri ve empati kurmada ilk sosyal davranışlarına göre artış olduğuna dikkat çekilmiştir.

Gordon (2010), 6 aylık süre içinde Yeni Zelanda'da bir köy okuluna devam eden 103 ortaokul öğrencisi ile sorumluluk modelini incelemek için karma yöntem yaklaşımını kullanmıştır. Rugby, dans, cimnastik ve oyunların öğretildiği tüm gruplarda, sınıflar rastgele iki deneysel (sorumluluk modeli grubu) ve iki karşılaştırma gruplarına ayrılmıştır. Veri toplamada 20 ile 60 dakika arasında süren sekiz görüşme, dört grubun her birini temsil eden öğrencilerin seçilmiş bir grubundan toplam üç grup görüşmesi, alan notları ile günlük gözlemler ve çalışmanın sonunda toplanan öğrencilerin kişisel davranışları ve program üzerinde bir öğrenci yansıma yapıldığı araçları kullanılmıştır. Gordon (2010), davranışların transferinin belirgin olmamasına rağmen, deney gruplarında başkalarına yardım etme, kendini yönlendirme, kendini kontrol (saygı), katılım ve çaba göstermede gelişmeler olduğunu bulmuştur. BSSÖ kazançlarının yanı sıra deney gruplarında, beden eğitiminin yararlarının ve öğrenci-öğretmen ilişkisinin sorumluluk öğretimi derslerinde geliştiğini kaydetmiştir.

BSSÖ modeline dayanan çalışmaların bir dizi sonuçları, fiziksel aktivitenin çeşitli bağlamlarında özellikle ilköğretim ve ortaokul çağındaki öğrencilerin sosyal sorumluluk gelişimlerinde modelin etkinliğine bazı kanıtlar sağlamıştır. Öğrenciler, başkalarına saygı, kişiler arası ilişkiler, takım çalışması, uyuşmazlık çözümü ve öğrenme sonrası sosyal davranışlarında olumlu gelişmeler kaydetmişlerdir. Ülkemizde de öğretim program-

larına, okul sonrası çalışmalara ya da spor kulübü etkinliklerine BSSÖ modeline uygun olarak hazırlanan programlar yerleştirilebilir; model aracılığıyla ve de beden eğitimi ve spor yoluyla öğrencilerin sosyal sorumluluk davranışlarının gelişimine katkı sağlanması mümkün olabilir. Bu çalışmaların yapılabilmesi için bir takım materyallere, kaynaklara ihtiyaç vardır. Bu sebeple, yapılan çalışmada Li ve diğ. (2008) tarafından geliştirilen "Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği (BSS-Ö)" Türkçeye uyarlanarak özellikle BSSÖ modelinin değerlendirme aşaması için kaynak yaratılmak istenmiştir. BSS-Ö ile öğrencilerin sorumluluk davranışlarına yönelik bir değerlendirme yapmak mümkündür. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerde geliştirilmesi hedeflenen sorumluluk davranışlarına ne ölçüde ulaşıldığı nicel olarak tespit edilebilir. Sorumluluk davranışlarının gözlenmesi için BSS-Ö ile birlikte nitel araştırma yöntemlerinin de kullanılması araştırma sonuçlarını kuvvetlendirecektir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; BSSÖ modeline uygun olarak yapılan beden eğitimi dersi, yaz kampı, okul sonrası programların ve spor kulübü etkinliklerinin uygulamalarında öğrencilerin bireysel ve sosyal sorumluluk seviyelerini değerlendirebilmek amacıyla, çalışmalarına katkı sağlaması açısından öğretmenlere, antrenörlere, program liderlerine ve araştırmacılara kaynak yaratmaktır.

YÖNTEM

Çalışma kapsamında öncelikle ölçeğin dil eşdeğerliğinin sağlanması, daha sonra da faktör yapısının sınanması hedeflenmiştir.

Araştırma Grubu: Araştırmanın Açılımlayıcı Faktör Analizi (AFA) için çalışma grubunu basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen, 2014-2015 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) Ankara-Yenimahalle İlçesine bağlı Mevlana Ortaokulu, Şehit İbrahim Çoban Ortaokulu ve Şüküfe Nihal Ortaokulu'nda yedinci ve sekizinci sınıflarda öğrenim görmekte olan 250 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin 135'i (%54) kız, 115'i (%46) erkektir. Öğrenim gördükleri sınıflara göre, 126 öğrenci (%50.4) yedinci sınıf, 124 öğrenci

(%49.6) sekizinci sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin 126'sı (%50.4) 13 yaşında, 124'ü (%49.6) 14 yaşındadır ($X = 1.496$, $Ss = .500$).

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) için ise çalışma grubunu basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen, 2014-2015 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) Ankara-Yenimahalle İlçesine bağlı Mevlana Ortaokulu ve Mürüvet Bekir Elmaçlı Ortaokulu'nda yedinci ve sekizinci sınıflarda öğrenim görmekte olan farklı veri grubundan oluşan 210 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin 110'u (%52.4) kız, 100'ü (%47.6) erkektir. Öğrenim gördükleri sınıflara göre, 104 öğrenci (%49.5) yedinci sınıf, 106 öğrenci (%50.5) sekizinci sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin 104'ü (%49.5) 13 yaşında, 106'sı (%50.5) 14 yaşındadır ($X = 1.504$, $Ss = .501$).

Veri Toplama Aracı: Özgün formu "Personal and Social Responsibility Questionnaire (PSRQ)" olan ölçek 2008 yılında Li Weidong, Paul M. Wright, Paul B. Rukavina ve Molly Pickering tarafından geliştirilmiştir (Li ve diğ., 2008). Ölçeğin orijinal dili İngilizcedir. Ölçek uyarlama süreci başlamadan önce özgün formun uyarlanmasına ilişkin izin e-posta aracılığıyla alınmıştır.

Ölçeğin özgün formunda bireysel ve sosyal sorumluluk davranışlarına ilişkin toplam 14 ifade yer almaktadır. Ölçekte yer alan sorumlulukla ilgili her ifade "Kesinlikle Katılmıyorum (1)" ile "Kesinlikle Katılıyorum (6)" olmak üzere 6'lı Likert maddesi şeklinde puanlanmaktadır. Ölçek maddelerinin 13'ü olumlu (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13), 1'i olumsuz maddeden (14) oluşmaktadır.

Ölçeğin özgün formu, ilk 7 madde sosyal sorumluluk, diğer 7 madde bireysel sorumluluk olarak adlandırılmış iki faktörden oluşur. Ölçeğin sosyal sorumluluk yapısı BSSÖ'nün iki seviyesini temsil eder: Başkalarına saygı gösterme (3 madde) ve başkalarını önemseme (4 madde). Örnek olarak "Baskalarına saygı gösteririm", "Baskalarına yardımsever davranırım" maddeleri verilebilir. Ölçeğin bireysel sorumluluk yapısı BSSÖ'nün iki seviyesini temsil eder: Çaba gösterme (4 madde) ve kendini yönlendirme (3 madde). Örnek olarak "Kendim için hedefler be-

lirlerim", "Çalışmalarda elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışırım" maddeleri verilebilir.

Ölçeğin orijinal İngilizce formu, 9 ile 15 yaşları arasında, 253 ortaokul öğrencisine uygulanmıştır. Elde edilen iki faktörlü analiz sonucunda; her bir ölçek maddesinin faktör yükleri .42 ile .80 arasında bulunmuş; iç tutarlılık katsayısı .81, faktörler arası korelasyon katsayısı .64, bireysel sorumluluk alt faktörünün korelasyon katsayısı .80, sosyal sorumluluk faktörünün korelasyon katsayısı .79 bulunmuştur. Ayrıca yapılan DFA sonucunda uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir değerler aldığı [$X^2(76)= 147.93$, $p<.0001$, $RMSEA=.06$, $NNFI=.92$, $CFI=.93$], faktör yapısının toplanan verilerle uyum gösterdiği belirtilmiştir (Li ve diğ., 2008).

Verilerin Analizi: Geçerlik çalışmaları kapsamında Türkçeye uyarlanan ölçeğin Türk kültüründeki yapısını değerlendirebilmek amacıyla yapı geçerliği öncelikle AFA ile incelenmiş, sonrasında AFA sonucunda oluşan yapının ne kadar uygun olduğunu belirlemek amacıyla farklı bir veri grubuna DFA uygulanmıştır. Ölçeğin sorumluluk davranışları açısından yüksek ve düşük seviyede olan kişileri ayırt etmedeki gücünü belirleyebilmek amacıyla madde toplam korelasyonlarına bakılmıştır. Türkçeye uyarlanan ölçeğin güvenilirlik çalışması kapsamında ölçek maddelerinin birbirleriyle tutarlılığını test edebilmek amacıyla Cronbach'ın α katsayısı hesaplanmıştır. Ayrıca ölçeğin uygulamadan uygulamaya tutarlı sonuçlar verebilme gücü, bir başka deyişle kararlılığını test edebilmek amacıyla 50 öğrenci üzerinde test-tekrar test güvenilirliğine bakılmıştır.

BULGULAR

Ölçek uyarlama çalışmaları başka kültürlerde geliştirilen ölçeklerin farklı dillere ve kültürlere adaptasyonunu amaçlayan çalışmalardır. Uyarlama çalışmalarının önemine bağlı olarak literatürde ulusal ve uluslararası düzeyde birçok çalışma yapılarak kültürler arası ölçek uyarlama sürecine ilişkin bilgiler verildiği belirlenmiştir. Yapılan çalışmaların birçok ortak noktası bulunmaktadır. Bu bağlamda Bireysel ve Sosyal So-

rumluluk Ölçeği'nin (BSS-Ö) Türkçeye uyarlama sürecinde Baş (2006), Hambleton ve Bollwark (1991), Hambleton ve Kanjee (1993), Öner (1987) ve Savaşır (1994)'ın belirttiği aşamalar gerçekleştirilmiştir. Bu aşamalar sırasıyla maddelerin özgün dilden hedef dile çevrilmesi, özgün formla taslak formdaki maddelerin eşdeğerliğinin belirlenmesi ve elde edilen Türkçe formun geçerliliğinin ve güvenilirliğinin belirlenmesidir.

Çeviri Çalışması: Uyarlama sürecinin en önemli adımını oluşturan çeviri aşamasında Savaşır'ın (1997) belirttiği gibi çevirmenler; hedef ve kaynak dili iyi bilmeleri, ölçeğin ilgili olduğu konuyu bilmeleri ve her iki kültürde deneyim sahibi olmaları ölçütleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu bağlamda ölçek maddelerinin özgün dilden hedef dile çevrilmesi aşamasında Kuzey Illinois Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nden Türk bir öğretim üyesi, Gazi Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği ABD'den bir öğretim görevlisi ve Eskişehir Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu'ndan bir araştırma görevlisi olarak belirlenmiştir. Özgün ölçek üç çevirmen tarafından birbirinden bağımsız olarak Türkçeye çevrilmiştir.

Madde Eşdeğerliğinin Sınanması: Çeviri tamamlandıktan sonra elde edilen taslak formdaki kelimelerin ve ifadelerin özgün ölçekle eşdeğerliğini sınamak amacıyla yargısal ve istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Yargısal yöntemlerden "Tek Yönde Çeviri (Single-Translation Methods)" yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemin seçilmesinin en önemli nedeni tek yönde çeviri yönteminde madde eşdeğerliğinin hedef dile göre incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Böylelikle konuya hâkim dil uzmanlarının ortak görüşleri doğrultusunda ölçeğin çevrileceği hedef dile uygun ifadeler düzenlenebilmekte ve kaynak dildeki ifadeye uygun yapının hedef dile de uyarlanabilmesi sağlanabilmektedir (Hambleton ve Bollwark, 1991). Geri-çeviri yönteminde (Back-Translation Methods) ise madde eşdeğerliği kaynak dilde incelenmektedir. Bunun için hedef dile çevrilen form tekrar kaynak dile çevrilmekte ve özgün form ile kaynak dile tekrar çevrilen form karşılaştırılarak değerlendirilmektedir. Karşı-

laştırmalar kaynak dilde yapıldığı için hedef dildeki aksaklıklar yeterince belirlenememektedir (Savaşır, 1994). Ayrıca geri-çeviri yönteminde ölçeğin uygulanacağı gruptaki anlaşılabilirliğine bakılmamasına karşın tek yönde çeviri yönteminde ölçeğin uygulanacağı grupta nasıl yorumlandığına ilişkin bilgi toplanabilmektedir. Bu bağlamda geri-çeviri yönteminin tek başına kullanımının yetersiz kalması ve birtakım kısıtlılığının olması (Hambleton ve Kanjee, 1993; Savaşır, 1994) nedeniyle tek yönde çeviri yöntemi tercih edilmiştir. Çevirmenlerden gelen her üç Türkçe çevirisinin kullanılan kelime, kavram ve ifade bakımından değerlendirilmesini yaparak ölçeğin uyarlanacağı kültüre uygun taslak formun hazırlanması için çevirmenlerden başka bir uzman grubundan yararlanılmıştır. Bunun için Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri ve Teknolojisi Bölümü'nden bir öğretim üyesi ve araştırmacıdan oluşan iki kişilik uzman grubu oluşturularak çeviriler kavram ve ifade bakımından incelenmiş, kaynak dille karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir. Ayrıca oluşturulan taslak formun Türkçe çevirisinin dil bilimi açısından uygunluğunu değerlendirmede ise bir Türkçe dil uzmanından yararlanılmıştır. Uzmanların görüşleri doğrultusunda ölçek maddeleri tek tek değerlendirilerek gerekli değişiklikler yapılmıştır. Daha sonra ölçeğin anlaşılabilirliğini ve ölçeğin uygulanacağı öğrencilere uygunluğunu değerlendirmek için Ankara Mevlana Ortaokulu'nda yedinci ve sekizinci sınıfta öğrenim gören 10 öğrenciye uygulanmıştır. Öğrencilere her maddenin ne anlama geldiği sorularak madde eş değeriyle ilgili bilgiler toplanmıştır. Öğrencilerin maddeleri nasıl yorumladıkları dikate alınarak ölçek üzerindeki ifadeler üzerinde düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği'nin İngilizce formu ile düzeltilmiş Türkçe formu arasındaki tutarlılığı istatistiksel olarak test etmek için dilsel eşdeğerlik çalışması gerçekleştirilmiştir (Hambleton ve Bollwark, 1991). Dilsel eşdeğerlik çalışması, ölçeğin kaynak dili ile çevrilmek istenen hedef dili iyi bilen Ankara Atatürk Anadolu Lisesi onuncu ve onbirinci sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 40 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Dilsel eşdeğerlik

çalışmasında öncelikle ölçeğin Türkçe formu daha sonra İngilizce formu iki hafta ara ile aynı öğrencilere uygulanmıştır. Öğrencilerin her iki formdan aldıkları puanlar arasındaki tutarlılığı test etmek için Pearson momentler çarpım korelasyon katsayısına bakılmıştır. Buna göre İngilizce ve Türkçe form arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür [$r_{(40)} = .87, p < .05$].

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA): Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanan formun Türk kültüründeki yapısını inceleyebilmek için öncelikle AFA yapılmıştır. AFA'da birbirleriyle ilişkili p tane değişkeni bir araya getirerek değişkenler arasındaki ilişkilerden hareketle az sayıda ve kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler (faktörler) bulmak amaçlanmaktadır (Büyüköztürk, 2002; Field, 2005). Böylelikle bilinmeyen bir yapıyı ölçmek için oluşturulan ölçme aracından elde edilen sonuçlara dayanarak söz konusu yapının nasıl olduğunun açıklanması yapılabilmektedir (Erkuş, 2003). Ayrıca AFA, Erkuş (2003)'un belirttiği gibi başka kültürlerde geliştirilen bir ölçeğin farklı kültürlere uyarlanması çalışmalarında ölçeğin uyarlanan kültürdeki boyutlarını ve ölçülen niteliğin yapısını ortaya koymak için geçerlik çalışmaları kapsamında yapılması gereken istatistiksel bir tekniktir. Bu bağlamda ölçeğin Türkçe formunu oluşturan maddelerin hangi faktörler altında toplandığını ve ölçeğin Türk kültürüne özgü yapısını belirleyebilmek için faktör analizi yapılarak maddelerin faktör yükleri incelenmiştir. AFA'da faktörleştirme tekniği olarak sosyal bilimlerde çok sık kullanılan temel bileşenler analizi kullanılmış, faktörler arası korelasyonun sınırlanmasını böylelikle faktörlerin yorumlanmasında açıklık ve anlamlılığı sağlamak için Varimax dik eksen döndürmesi yapılmış ve faktör sayısının belirlenmesinde madde öz değerleri alt sınırı 1.00 alınmıştır (Büyüköztürk, 2002; Field, 2005; Tabachnick ve Fidell, 1996).

AFA için öncelikle örneklemin faktör analizi için uygunluğuna bir başka deyişle örneklem büyüklüğüne bakılmıştır. İlgili literatürde örneklem büyüklüğünün, 100 kişiden az olmamak üzere,

faktör analizine tabi tutulacak madde sayısının en az beş katı büyüklükte olması gerektiği belirtilmektedir (Bryman ve Cramer, 1999; Tavşancıl, 2002). Bu ölçüt temel alınarak 14 maddeden oluşan Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Anketi 250 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama sonrası örneklemin büyüklüğünün geçerliliğini istatistiksel olarak test etmek için Kaiser- Meyer-Olkin'in (KMO) örneklem yeterliği ölçümü yapılmıştır. 0 ile 1 arasında değer alabilen KMO değeri; 0.5 ile 0.7 arasında normal, 0.7 ile 0.8 arasında iyi, 0.8 ile 0.9 arasında çok iyi ve 0.9'un üzerinde ise mükemmel olarak yorumlanmaktadır (Field, 2005). Ayrıca Bartlett's Sphericity testinin anlamlı çıkması örneklem büyüklüğünün faktör analizi için iyi ve korelasyon matrisinin uygun olması şeklinde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2002; Field, 2005; Tabachnick ve Fidell, 1996).

Yapılan işlemler sonucunda KMO değerinin .947 hesaplandığı, Bartlett's Sphericity testinin ve Ki-Kare değerinin anlamlı çıktığı ($p < .05$) bulunmuştur. Hesaplanan KMO değerinin 0.9'un üzerinde olması, Bartlett's Sphericity testinin ve Ki-Kare değerinin anlamlı çıkması nedeniyle örneklemden elde edilen veri matrisinin faktör analizi için uygun ve faktörleştirilebilir olduğu belirlenmiştir [$X^2 = 2018.962$, $df = 91$ $p \leq .001$]. Faktör analizinde döndürme yapmadan önce 14 madde için öz değeri 1.00'den büyük iki faktör ortaya çıkmıştır. Döndürme öncesi çıkan faktörler ilgili sorumluluk değişkenine ilişkin varyansın % 60.497'sini açıklamaktadır.

Ölçeğin değerlendirilmesi için öncelikle Cronbach α güvenilirlik katsayısı ve maddeler arası düzeltilmiş korelasyon değerleri dikkate alınmıştır. Analiz öncesi ölçekte bulunan olumsuz bir madde (14) ters puanlanarak yeniden kodlanmıştır. Güvenirlik analizi yapılarak korelasyon değeri .30'un altında değer alan bir madde (14) ölçekten çıkarılmış ve analizin çözümlenmesine 13 madde ile devam edilmiştir. Sonrasında yapılan faktör analizinde, temel bileşenler analizi ve varimax dik eksen döndürmesi sonucunda Tablo 1'de görüldüğü gibi analize alınan BSS-Ö'ye ait 13 maddenin tamamının öz değeri 1.0'dan büyük olan bir faktör altında

toplandığı görülmüştür. Bu bir faktörün ölçeğe ilişkin özdeğeri 7.281 ve açıkladığı varyans % 56.011'dir. Ölçeğin özgün halinde iki faktör bulunmasına rağmen Türkçeye uyarlama çalışması sonucunda yer alan maddelerin bir faktörde toplandığı gözlenmiştir. Bu nedenle elde edilen 13 maddeden oluşan bir faktörlü yapı yeniden isimlendirilmiştir. Belirlenen bu faktöre literatür ve maddelerin özellikleri bağlamında "sorumluluk davranışları" ismi verilmiştir. Faktörü oluşturan maddeler BSSÖ modelini içeren bireysel ve sosyal sorumluluk davranışlarını ölçmektedir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde, ölçekte yer alan maddelerin faktör boyutunda özgün halinden farklı bir dağılım göstermesi ortaokul öğrencilerinin okullarında almış oldukları eğitime ilişkin farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkmış olabileceği söylenebilir. Ölçeğin özgün hali Amerika Birleşik Devletleri eğitim sisteminde öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin katılımıyla geliştirilmiştir. Bu sebeple, ölçeğin uyarlama çalışmasındaki faktör dağılımlarının özgün hali ile paralellik göstermemesinin her iki ülkenin farklı eğitim sistemine sahip olmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Yapılan analiz sonucunda Bartlett's Sphericity testi ve Ki-Kare değerine tekrar bakılmış, $X^2 = 1988.419$, $df = 78$ $p \leq .001$ değerleri elde edilmiştir.

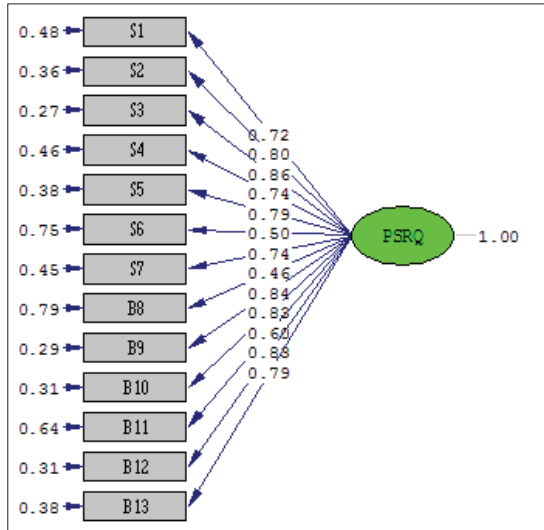
Tablo 1'de görüldüğü gibi, sorumluluk davranışları faktöründe yer alan maddelerin döndürülmüş faktör yük değerleri .500 ile .850 arasında, madde toplam korelasyon değerleri ise .454 ile .801 arasında değişmektedir. Maddelerin faktörlerle ilişkisini açıklayan bir katsayı olan faktör yük değerlerinin .30 veya .40 sınır değerinin üzerinde olması gerektiği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2002; Field, 2005). Bu bağlamda her bir maddeye ilişkin faktör yükleri sınır değerlerin üzerindedir ve binişik madde bulunmadığı için faktör yapısının sağlıklı olduğu söylenebilir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA): AFA sonucunda ortaya çıkan faktör yapısının uygunluğunu belirlemek amacıyla 210 ortaokul öğrencisinden oluşan farklı bir veri grubu ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve Şekil 1'de görülen model oluşturulmuştur.

Tablo 1. AFA için maddelerin aritmetik ortalama (Ort), standart sapma (Ss), madde toplam korelasyon (r), açıklanan varyans ve tek faktörlü yapı için döndürülmüş faktör yük değerleri

Maddeler	Ort	Ss	r	Faktör Yüğü
Madde 1	5.31	1.16	.684	.746
Madde 2	5.44	1.06	.754	.808
Madde 3	5.29	1.15	.801	.852
Madde 4	4.81	1.34	.696	.741
Madde 5	5.02	1.25	.741	.788
Madde 6	4.34	1.67	.490	.533
Madde 7	5.08	1.25	.696	.763
Madde 8	4.60	1.43	.454	.500
Madde 9	5.22	1.17	.801	.849
Madde 10	5.19	1.23	.771	.827
Madde 11	4.96	1.26	.579	.630
Madde 12	5.46	1.07	.765	.825
Madde 13	5.27	1.09	.693	.760
Özdeğer				7.281
Açıklanan varyans				56.011

Şekil 1. Doğrulayıcı faktör analizi diyagramı

Şekil 1'de, DFA için faktör yük değerlerinin .46 ile .88 arasında, hata varyans değerlerinin .27 ile .79 arasında olduğu ve tamamının anlamlı bir düzeye ulaştığı görülmektedir.

Tablo 2. DFA uyum iyiliği indeksi değerleri

X ²	sd	x ² /sd	p	IFI	CFI	NFI	NNFI	SRMR	RMSEA	%90 C.J. RMSEA
188.36	65	2.90	0.0	.98	.98	.96	.97	.047	.095	.080-.011

DFA sonuçlarına göre elde edilen uyum indeksi değerleri Tablo 2'de görüldüğü gibi $X^2=188.36$, $sd=65$, $IFI=.98$, $CFI=.98$, $NFI=.96$, $NNFI=.97$, $SRMR=.047$ ve $RMSEA=.095$ olarak hesaplanmıştır. Ki-kare değeri anlamlı çıkmıştır, bu durum denek sayısının fazlalığından kaynaklanabilir. Denek sayısı arttıkça uyum artar (Bentler, 1990). Ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranı ($c^2 = x^2/sd$) 2.90 olarak hesaplanmıştır. Bu oranın 5'ten küçük olması modelin kabul edilebilir uyum gösterdiğine işaret etmektedir (Sümer, 2000). $RMSEA (.095)$, $SRMR (.047)$, $IFI (.98)$, $CFI (.98)$, $NFI (.96)$, ve $NNFI (.97)$ değerleri incelendiğinde kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu uyum indekslerinden $RMSEA .06$ veya daha az bir değere, $SRMR .08$ ya da daha az, CFI , IFI , NFI ve $NNFI$ ise .90 ve üstü bir değer model için kabul edilebilir uyumun göstergesi, .95 ve üstü iyi bir

uyum indeksi olarak kabul edilmektedir (Hu ve Bentler, 1999). Buna ek olarak, araştırma modeli için RMSEA ve SRMR değerlerinin .10'dan küçük olması modelin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir (Anderson ve Gerbing, 1984; Cole, 1987; Yılmaz ve Çelik, 2009). Doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen bulgular, faktör yapısının toplanan verilerle kabul edilebilir uyum gösterdiğine işaret etmektedir.

İç Tutarlık Katsayısı: BSS-Ö'nün Türkçe formunun iç tutarlık katsayısının belirlenmesi için Cronbach'ın α korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Bunun nedeni; birleşik ölçmelerde α katsayısı birleşik ölçmeye ait gözlenen puanların gerçek puanlarla korelasyonunu vermektedir. Bu nedenle α bir güvenilirlik katsayısı olarak kullanılmaktadır. Bu durumda α katsayısı bileşenlere ait puanların birleşik test puanlarıyla tutarlılığının bir ölçüsüdür (Baykul, 2000). Yapılan analiz sonucunda ölçeğin tek faktörlü yapısına ilişkin güvenilirlik katsayısı $\alpha=.925$ olarak bulunmuştur ($p<.05$). Bu sonuç, ölçeğin güvenilir olduğunun kanıtıdır (Brownlow, 2004).

Test-Tekrar Test Güvenirliği: BSS-Ö'nün Türkçe formunun ölçtüğü nitelik açısından zaman bağlamında kararlılığını istatistiksel olarak test etmek için test-tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Test-tekrar test güvenirliliği ile ölçme aracının belirli bir zaman aralığındaki kararlılığı test edilmektedir (Erkuş, 2005; Özgüven, 1999). Ölçeğin test-tekrar test güvenirlilik katsayısını belirleyebilmek için ölçek Ankara Mevlana Ortaokulu'nda yedinci ve sekizinci sınıfta öğrenim gören 50 öğrenciye iki hafta ara ile uygulanmıştır. Öğrencilerin her iki uygulamadan aldıkları puanlar arasındaki kararlılığı test etmek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısına bakılmıştır. Buna göre BSS-Ö'nün her iki uygulaması arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür [$r_{(50)}=.878$, $p<.05$].

Elde edilen tüm bulgular, BSS-Ö'nün Türkçe formunun ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin sorumluluk davranışlarını belirlemeye yönelik olarak kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada öğrencilerin sorumluluk davranışlarının düzeyini belirlemek amacıyla geliştirilen bir ölçeğin Türkçeye adaptasyonuna yönelik bulgular değerlendirilmiştir. Öğrencilerin sorumlulukla ilgili davranış sorunları, okullarda öğretmenler tarafından yaygın olarak dile getirilen önemli bir problem olarak gözlenmektedir. Sorumluluk davranışı sorunlarıyla mücadele edebilmek için önce onu değerlendirmek ve seviyesini belirlemek gerekir. Bu amaçla geçerlik ve güvenirliliği tatminkar ölçme araçlarına ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Ancak literatür taramalarında sorumluluk davranışlarını değerlendirmek amacıyla kullanılacak geçerlik ve güvenirliliği yapılmış Türkçe ölçeklere ait çalışmaların oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmanın amacı İngilizce olarak geliştirilmiş olan PSRQ'yu (Li ve diğ., 2008) Türkçeye uyarlamaktır. Ölçeğin sorumluluk davranışları ile ilgili eğitim araştırmalarında kullanılabilirliği ve eğitim çalışmalarına katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Çalışma üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada; ölçeğin Türkçe formunun dil eşdeğerlik çalışması yapılmış, ikinci aşamada; geçerliliği araştırılmış, üçüncü ve son aşamada ise güvenirliliği sınanmıştır.

Çeviri aşaması sonrasında gerçekleştirilen dilsel ve kavramsal olarak madde eşdeğerliğinin belirlenmesi sürecinde elde edilen veriler incelendiğinde iki hafta ara ile öğrencilere uygulanan İngilizce ve Türkçe formlardan öğrencilerin aldıkları puanlar arasındaki korelasyon katsayısı .87'dir. İki form arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre uygulamalar arasındaki tutarlılığın yüksek olduğu, dolayısıyla ölçeğin Türkçe formunun özgün ölçek ile dilsel eşdeğerliğinin sağlandığı kabul edilmiştir.

Dilsel ve kavramsal olarak eşdeğerliği belirlenen Türkçe formun geçerlik ve güvenirlilik çalışması, AFA için 250 ortaokul öğrencisi ve DFA için 210 ortaokul öğrencisi ile farklı veri grubu üzerinde uygulanarak gerçekleştirilmiştir. AFA analizi sonucunda ölçeğin Türkçe formunun tek faktörlü bir yapı sergilediği görülmüştür. Belirlenen bu faktöre literatür ve maddelerin özellikleri

bağlamında "sorumluluk davranışları" ismi verilmiştir. Tek faktöre ait maddelerin literatüre göre sorumluluğun bireysel ve sosyal yönlerini ölçtüğü söylenebilir. Ölçeğin AFA için temel bileşenler analizi ile Varimax dik döndürme tekniği kullanılarak elde edilen madde yük değerleri .50 ile .85 arasında; AFA'dan elde edilen sonucu test etmek için farklı veri grubu ile yapılan DFA madde yük değerleri .46 ile .88 arasında değişmektedir. Bu sonuçlar Li ve diğ.'nin (2008) orijinal ölçekten elde ettikleri değerlerle paralellik göstermektedir. Kline (2011)'e göre ölçüt olarak .30 ile .60 arasındaki faktör yükleri "orta", .60'ın üzerindeki faktör yükleri "yüksek" olarak benimsendiğinde, taslaktaki faktör yüklerinin orta ve yüksekliğinden söz edilebilir. Bu durum, ölçekte yer alan maddelerin kullanılacak nitelikte olduğu şeklinde ifade edilebilir. Ölçekte tek faktörlü yapının açıkladığı toplam varyans miktarının % 56.011 olduğu gözlenmiştir. Sosyal bilimlerde yürütülen çalışmalarda toplam varyans oranının % 40 ile % 60 arasında değer alması ölçeğin faktör yapısının güçlülüğüne işaret etmektedir (Tavşancıl, 2002).

AFA'dan elde edilen verileri test etmek amacıyla farklı veri grubu ile yapılan DFA sonucunda; $\chi^2(65)=188.36$, $IFI=.98$, $CFI=.98$, $NFI=.96$, $NNFI=.97$, $SRMR=.047$ ve $RMSEA=.095$ değerleri elde edilmiş ve Ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranı ($c^2 = \chi^2/sd$) 2.90 olarak hesaplanmıştır. Analizler sonucunda, ölçeğin iyi ve mükemmellik düzeyinde uyum değerlerinde olduğu saptanmıştır (Brown, 2006; Thompson, 2004). $RMSEA$ değerinin % 90 olasılıklı güven aralığının .080-.011 değer aralığında olmasına rağmen, $RMSEA$ değerinin 0.10'dan küçük (.095) olması model-veri uyumunun yüksek olduğunu göstermektedir. Modelin standartlaştırılmış hatalarına ilişkin model uyumunu veren $SRMR$ değerinin 0.08'den küçük .047 olması da modelle veri uyumunun güçlü bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Hu ve Bentler, 1999). Model-veri uyumuna ilişkin değerlerin tamamı dikkate alındığında, kurulan modelin veriyle tatminkâr düzeyde uyum gösterdiği, bu nedenle ölçeğin yapısal geçerliğe sahip olduğu, ölçeği oluşturan maddelerin sorumluluk davranışları değişkenini

ölçebildiği kabul edilebilir görülmektedir.

BSS-Ö'nün Türkçe formunun tek faktörlü yapısına ilişkin iç tutarlık katsayısı $\alpha=.925$ hesaplanmıştır. Korelasyon katsayısının .90 civarında mükemmel, .80 civarında çok iyi, .70 civarında yeterli, .60'tan daha yukarı olduğu durumlarda boyutların bağımlı olduğu ve hepsinin birlikte tek bir kavramsal yapıyı ölçtüğü, .50'nin altında ise yetersiz olduğu belirtilmektedir (Kline, 2011; Şencan, 2005). Buna göre ölçeğin mükemmel güvenilirlik değerine sahip olduğu söylenebilir.

BSS-Ö'nün Türkçe formunun ölçtüğü nitelik açısından zaman bağlamında kararlılığını istatistiksel olarak test etmek için hesaplanan test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .878 olarak hesaplanmıştır. Buna göre ölçeğin her iki uygulaması arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre uygulamalar arasındaki kararlılığın yüksek olduğu, dolayısıyla ölçeğin zaman içerisinde süratli değişiklik göstermeyen nitelikleri kararlı bir şekilde ölçebildiği kabul edilmiştir.

BSS-Ö, ilkökul, ortaokul ve lise öğrencileri gibi farklı yaş gruplarında, okullarda beden eğitimi ve spor etkinliklerinde, kulüp çalışmalarında, okul sonrası programlarda, kamp çalışmalarında sorumluluk davranışlarını değerlendirme aşamasında kullanılabilir ve alanla ilgili çalışmalara katkı sağlayabilir. Ölçeğin farklı yaş gruplarındaki öğrenci ve sporcular üzerinde uygulanması sonucunda geçerlik ve güvenilirliğe ilişkin olarak benzer bulgulara ulaşılabileceği düşünülmektedir. Uyarlanan ölçek, ortaokul öğrencilerine uygulanmış ve bu gruptan elde edilen verilerle geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek farklı yaş gruplarının sorumluluk davranışlarını belirlemek için kullanılacaksa, o gruptan elde edilecek verilerle geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının tekrar yapılarak kullanılması önerilmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

BSS-Ö, sorumluluk davranışları ile ilgili çalışmaları kapsayan eğitim, psikoloji, rehberlik gibi alanlara da katkı sağlayabilir. Ölçeğin öğretmenlere, araştırmacılara çalışmalarını güçlendirmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Ölçek

ders uygulamaları ile birlikte başka araçlarla da desteklendiğinde daha etkili olabilir. Model uygulamalarında çok çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Ölçeğin davranış kazandırma uygulamaları olmadan ve başka araçlarla desteklenmeden tek başına faydalı olacağı düşünülmemelidir. Ölçek maddelerinde değerleri kapsayan genel ifadeler yer almaktadır, direkt beden eğitimi ve sporu içeren ifadeler olmadığı için başka alanlardaki çalışmalarda da çok rahatlıkla kullanılabilir. Beden eğitimi ve spor alanında kullanılacak ise, farklı spor branşlarında sorumluluk davranışlarının değerlendirilmesinde rahatlıkla kullanılabilir.

Bu açıklamalar ışığında, ölçeğin ileriki çalışmalarda öğrencilerin bireysel ve sosyal sorumluluk davranışlarını değerlendirmek için geçerli ve güvenilir bir yardımcı araç olarak kullanılacağı belirtilebilir.

Yazışma Adresi (Corresponding Address):

Öğretmen Bijen Filiz (Doktora öğrencisi)

*Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Beytepe/ Ankara*

E-posta: bijenfiliz@gmail.com

Telefon No: 0506 407 63 67

Ek.1.

BİREYSEL VE SOSYAL SORUMLULUK ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki dereceleri kullanarak ifadeleri uygun bir **şekilde cevaplayınız. Lütfen boş bırakmayınız!**

ÖRNEK:	Kesinlikle katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Biraz katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Öğretmenlerime saygı gösteririm.	1	2	X	4	5	6

	Kesinlikle katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Biraz katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Başkalarına karşı saygı gösteririm.	1	2	3	4	5	6
2. Program liderlerime karşı (öğretmenlerime) saygı gösteririm.	1	2	3	4	5	6
3. Başkalarına yardım ederim.	1	2	3	4	5	6
4. Başkalarını cesaretlendiririm.	1	2	3	4	5	6
5. Başkalarına karşı nazik davranırım.	1	2	3	4	5	6
6. Öfkemi kontrol ederim.	1	2	3	4	5	6
7. Başkalarına karşı yardımsever davranırım.	1	2	3	4	5	6
8. Tüm etkinliklere katılırım.	1	2	3	4	5	6
9. Çalışmalarda elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışırım.	1	2	3	4	5	6
10. Kendim için hedefler belirlerim.	1	2	3	4	5	6
11. Etkinlikten hoşlanmasam bile, elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışırım.	1	2	3	4	5	6
12. Kendimi geliştirmek isterim.	1	2	3	4	5	6
13. Çalışmalarda iyi bir çaba gösteririm.	1	2	3	4	5	6

Anahtar#

Bütün maddeler tek boyutla ifade edilmektedir. Ters puanlanan madde yoktur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 13, en yüksek puan 78'dir.

Bijen Filiz, Gıyasettin Demirhan, 2015 (Ölçeği kullanmak için referans belirtmek yeterli olacaktır).

KAYNAKLAR

1. **Anderson, JC, Gerbing DW.** (1984). The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis. *Psychometrika*, 49, 155-173.
2. **Baş T.** (2006). *Anket*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
3. **Baykul Y.** (2000). *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme: Klasik Test Teorisi ve Uygulaması*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
4. **Bentler PM.** (1990). Comparative fit indexes in structural equation models. *Psychological Bulletin*, 107, 238-246.
5. **Brown TA.** (2006). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. New York: Guilford Press.
6. **Brownlow C.** (2004). *SPSS Explained*. London: Routledge.
7. **Bryman A, Cramer D.** (1999). *Quantitative Data Analysis with SPSS Release 8 for Windows*. London and New York: Taylor & Francis e-Library, Routledge.
8. **Büyüköztürk Ş.** (2002). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A.
9. **Catalano RF, Berglund ML, Ryan JA, Lonczak HS, Hawkins JD.** (2004). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *Ann Am Acad Polit Soc Sci*, 591, 98-124
10. **Cole DA.** (1987). Utility of confirmatory factor analysis in test validation research. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55, 1019-1031.
11. **Collingwood T.** (1996). *Helping at-Risk Youth through Physical Fitness Programming*. Champaign, IL: Human Kinetics.
12. **Cutforth NJ.** (1997). What's worth doing: Reflections on an after-school program in a Denver elementary school. *Quest*, 49, 130-139.
13. **Danish SJ, Forneris T, Wallace I.** (2005). Sport-based life skills programming in the schools. *Journal of Applied School Psychology*, 21, 41-62.
14. **DeBusk M, Hellison D.** (1989). Implementing a physical education self-responsibility model for delinquency-prone youth. *Journal of Teaching in Physical Education*, 8 (2), 104-112.
15. **Erkuş A.** (2003). *Psikometri Üzerine Yazılar*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği. No:24.
16. **Field A.** (2005). *Discovering Statistics Using SPSS*. London: SAGE.
17. **Garbarino J.** (1997). Educating children in a socially toxic environment. *Educational Leadership*, 7, 12-16.
18. **Gordon B.** (2010). An examination of the responsibility model in a New Zealand secondary school physical education program. *Journal of Teaching in Physical Education*, 29, 21-37.
19. **Hambleton RK, Bollwark J.** (1991). Adapting tests for use in different cultures: Technical issues and methods. *Bulletin of the International Testing Commission*, 18, 3-32.
20. **Hambleton RK, Kanjee A.** (1993). *Annual Meetings of the American Educational Research Association: Enhancing the validity of cross-cultural studies: Improvements in instrument translation methods*. Atlanta.
21. **Hellison D.** (2011). *Teaching Responsibility Through Physical Activity* (3th Edition). Champaign, IL: Human Kinetics.
22. **Hellison D.** (2014). *Fiziksel Aktivite Yoluyla Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Öğretimi*. (B Filiz, Çev. Ed.), Ankara: Nobel Akademi.
23. **Hellison D, Cutforth N, Kallusky J, Martinek T, Parker M, Stiehl J.** (2000). *Youth Development and Physical Activity: Linking Universities and Communities*. Champaign, IL: Human Kinetics.
24. **Hellison D, Martinek T.** (2006). Social and individual responsibility programs. In D Kirk, D Macdonald, M O'Sullivan (Eds.), *The handbook of physical education*. (pp. 610-626). Thousand Oaks, CA: Sage.
25. **Hellison D, Walsh D.** (2002). Responsibility-based youth programs evaluation: Investigating the investigations. *Quest*, 54, 292-307.
26. **Hu LT, Bentler PM.** (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6 (1), 1-55.
27. **Kline RB.** (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. (3rd Edition). New York London: The Guilford Press.
28. **Lawson HA, Anderson-Butcher D.** (2000). *Congres Mondial du Sport pour Tous: The social work of sport. Sport for All Governmental Policies as an Essential Means Towards the Improvement of Social Health and Well-Being*. Quebec, Canada. pp. 480-489.
29. **Lee O, Martinek T.** (2009). Navigating two cultures: An investigation of cultures of a responsibility-based physical activity program and school. *Research Quarterly for Exercise & Sport*, 80 (2), 230-240.

30. **Li W, Wright PM, Rukavina P, Pickering M.** (2008). Measuring students' perceptions of personal and social responsibility and its relationship to intrinsic motivation in urban physical education. *Journal of Teaching in Physical Education*, 27, 167-178.
31. **Martinek TJ, Hellison DR.** (1997). Fostering resiliency in underserved youth through physical activity. *Quest*, 49, 34-49.
32. **Martinek T, Schilling T, Johnson D.** (2001). Transferring personal and social responsibility of underserved youth to the classroom. *The Urban Review*, 33, 29-45.
33. Öner N. (1987). Kültürlerarası ölçek uyarlamasında bir yöntem bilim modeli. *Psikoloji Dergisi*, 6 (21), 80-83.
34. Özgüven İE. (1999). *Psikolojik Testler*. Ankara: PDREM Yayınları.
35. **Petitpas AJ, Cornelius AE, Van Raalte JL, Jones T.** (2005). A framework for planning youth sport programs that foster psychosocial development. *The Sport Psychologist*, 19, 63-80.
36. **Sandford RA, Armour KM, Warmington PC.** (2006). Re-engaging disaffected youth through physical activity programmes. *British Educational Research Journal*, 32, 251-271.
37. **Savaşır I.** (1994). Ölçek uyarlamasındaki bazı sorunlar ve çözüm yolları. *Türk Psikoloji Dergisi*, 33 (9), 27-32.
38. **Sümer N.** (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3 (6), 49-74.
39. Şencan H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Geçerlilik ve Güvenirlik*. Ankara: Seçkin Matbaası.
40. **Tabachnick BG, Fidell LS.** (1996). *Using Multivariate Statistics*. New York: HarperCollins College.
41. **Tavşancıl E.** (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Akademi.
42. **Thompson B.** (2004). *Exploratory and Confirmatory Factor Analysis*. Washington, DC: American Psychological Association Press.
43. **Walsh DS.** (2007). Supporting youth development outcomes: An evaluation of a responsibility model-based program. *Physical Educator*, 64 (1), 48-56.
44. **Watson DL, Newton M, Kim M.** (2003). Recognition of values-based constructs in a summer physical activity program. *Urban Review*, 35, 217-232.
45. **Williamson KM, Georgiadis N.** (1992). Teaching an inner-city after-school program. *Journal of Physical Education, Recreation and Dance*, 63 (9), 14-18.
46. **Wright PM, Burton S.** (2008). Implementation and outcomes of a responsibility based physical activity program integrated into an intact high school physical education class. *Journal of Teaching in Physical Education*, 27, 138-154.
47. **Yılmaz V, Çelik EH.** (2009). *Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modellemesi-I: Temel Kavramlar, Uygulamalar, Programlama*. Ankara: Pegem A.